

بررسی تأثیر فساد (رشوه) بر حجم تجارت کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته‌ی منتخب با روش داده‌های تابلویی

دکتر محمود هوشمند

استاد و عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد و علوم اداری

دانشگاه فردوسی مشهد

m-hoshmand@ferdowsi.um.ac.ir

خیزران خزاییان

کارشناس ارشد توسعه اقتصادی و برنامه ریزی دانشگاه

فردوسي مشهد

Rkga.rkga@yahoo.com

چکیده

شاخص فساد از ویژگی کشورهای در حال توسعه می‌باشد. لذا توجه به این شاخص در این کشورها و مقایسه آن با کشورهای توسعه یافته حائز اهمیت است. هدف این تحقیق مطالعه تطبیقی اثر شاخص فساد کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه یافته و نیز اثرات سایر متغیرهای کلان تاثیرگذار بر حجم تجارت بین کشورهای است. برای این منظور، با استفاده از روش داده‌های پانل و مدل اثرات ثابت، برای دوره‌ی زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۴ به بررسی این موضوع پرداخته شده است. نتایج حاکی است که در هر دو گروه از کشورهای منتخب وجود فساد هم در کشور صادرکننده و هم در کشور واردکننده کالا منجر به کاهش قابل توجه تجارت می‌شود. به عبارت دیگر، با کاهش فساد، میزان حجم تجارت بین کشورها افزایش می‌یابد. لذا این نتایج به تایید دیدگاه محققانی می‌پردازد که معتقدند فساد عاملی مضر است که سبب افزایش هزینه‌ی مبادلات و وجود ناکارآیی در مبادلات می‌شود. با توجه به معنی‌دار بودن ضریب متغیر فساد در کشور واردکننده کالا، می‌توان نتیجه گرفت که وجود فساد در کشور طرف تجاری نیز، کاهش حجم تجارت دو جانبه را در پی دارد. بر این اساس می‌توان گفت که تأثیر فساد بر تجارت به صورت منطقه‌ای و فراملی است و مختص مرزهای جغرافیایی کشورهای این منطقه نمی‌باشد.

کلیدواژه‌ها: فساد، حجم تجارت، تولید ملی، داده‌های تابلویی.

The effect of corruption (bribe) on trade and development of developing countries elected using panel data

Doctor Mahmoud hooshmand
**Professor and Faculty of Economics and
Administrative Sciences Faculty Ferdowsi
University of Mashhad**
m-hoshmand@ferdowsi.um.ac.ir

Kheyzaran Khazaeiyan
**MA in Economic Development Planning
Ferdowsi University of Mashhad**
Rkga.rkga@yahoo.com

Abstract

Corruption index has been regarded as the feature of developing countries. Hence, attention to this index in these countries and comparison of it with that of in developed countries is of great importance. The present research aims to conduct a comparative study on effect of corruption index among the selected developing and developed countries and examine effects of other macro-variables on size of the trade among the countries. For this purpose, panel data method and fixed effects model during 2001-2014 have been used to conduct this research. Results indicate that corruption in both importing and exporting countries results in substantial reduction of trade in both groups of selected countries. In other words, the volume of trade among countries increases under reduction of corruption. Hence, these results confirm point of view of the researchers who believe in corruption as a harmful agent which causes increase of transaction costs and inefficiency in transactions. With regard to significance of coefficient of corruption in importing country, it can conclude that corruption will be followed by reduction in volume of trade in the countries which are in side of trade. In this regards, it can say that there is the regional and transnational impact of corruption on trade, not dedicated to geographical borders of the countries in this region. On this basis we can say that the impact of corruption on a regional and international trade and countries in the region is not limited to geographic boundaries.

Key words- Corruption, trade, national production, panel data

۱- مقدمه

تجارت بین‌الملل در جهان، گذشته‌ای طولانی دارد و ملت‌ها از دیرباز برای برآوردن نیازها و دستیابی به کالاهای خارجی پرداخته‌اند. در گذشته تأمین نیازهای جامعه و سودجویی، از انگیزه‌های اصلی کشورها برای ورود به عرصه بازارگانی بین‌المللی محسوب می‌شد، اما امروزه اهداف مهم سیاسی و اقتصادی دیگری هم در این قلمرو مطرح می‌باشد. برخی از اقتصاددانان بر این باورند که باز شدن مرزهای کشورها به روی یکدیگر و گسترش داد و ستدۀای برون‌مرزی منابع اقتصادی ملت‌ها را به سوی فعالیت‌هایی که بهره‌وری بالاتری دارند هدایت نموده و روند رشد و توسعه آن‌ها را سرعت بخشیده است. از دیدگاه طرفداران تجارت بین‌المللی، گسترش مبادلات خارجی یک راهبرد توسعه اقتصادی محسوب می‌شود که در چند دهه گذشته کشورهایی مانند کره جنوبی، سنگاپور، تایوان، مالزی، اندونزی، برزیل و چندین کشور دیگر در آسیای خاوری و آمریکای جنوبی از آن پیروی کرده‌اند. در ادبیات بازارگانی بین‌المللی این رویکرد را سیاست برون‌گرا یا گرایش صادراتی نامیده‌اند. ارزیابی‌های اقتصادی نشان می‌دهد که کیفیت و کارآمدی نهادها و میزان اثرگذاری آن‌ها در تجارت میان کشورها از موضوعات نسبتاً نوینی است که در پژوهش‌های مربوط به تجارت بین‌الملل در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. بسیاری بر این عقیده‌اند که فساد منجر به کاهش تجارت میان کشورها گردیده است. در طرف دیگر عده‌ای بر این عقیده‌اند که فساد می‌تواند به روان‌تر شدن چرخ‌های تجارت کمک کند. از آنجا که فساد یکی از عوامل مهم و اصلی تشکیل دهنده‌ی کیفیت و کارآمدی نهادهای است و به همین دلیل این عامل می‌تواند ما را در شناسایی نقش و شدت آن بر روی نهادها یاری دهد. همچنین، با توجه به اینکه به تازگی مطالعات بیشتری در مورد اثر فساد انجام گرفته، در حقیقت فساد عاملی معرفی شده است که موجب ناکارآمدی اقتصادی و مانعی در برابر تجارت کشورها می‌شود و این شواهد سبب شده است که امروزه نظریه‌ی روان‌کننده‌ی چرخ‌های تجارت، طرفداران اندکی داشته باشد. در پژوهش حاضر جهت بیان تاثیرات فساد بر حجم تجارت بین کشورهای جهان، به این پرسش پاسخ داده می‌شود که در بین گروه کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته منتخب، اثر فساد بر حجم تجارت بین کشورها چگونه است؟

۲- تبیین موضوع (بیان مسئله)

raig ترین تعریفی که برای فساد مورد استفاده قرار می‌گیرد استفاده از قدرت و امکانات عمومی برای کسب سود شخصی است. قدرت عمومی توسط مأموران دولتی و سیاستمداران اعمال می‌شود و استفاده نادرست به معنی منحرف شدن از وظایف رسمی و تعیین شده‌ی مأموران یا ارگان‌های رسمی است. در ادبیات تجارت بین‌الملل فساد بیشتر در قالب رشوه و استفاده مأموران و سازمان‌ها به منظور کسب سود شخصی بیان می‌شود. فساد می‌تواند بازتابی از قانون، اقتصاد، فرهنگ و نهادهای یک کشور باشد و در جواب قوانین مفید یا مضر شکل می‌گیرند.

لف در سال ۱۹۶۴ در نظریه خود بیان می کند که فساد می تواند دارای آثار مثبتی بر بخش های مختلف اقتصاد باشد(لف ۱۹۶۴)^۱. در این رابطه مطالعات متعددی به منظور آزمون این نظریه انجام شده است و محققین مختلف تلاش کردهند اثر فساد را در هر یک از زیربخش های مختلف اقتصاد بررسی نمایند. در این چارچوب به عنوان مثال مئون و ویل^۲ (۲۰۱۰) تأثیر فساد را بر کارایی، دوتا و دیگران(۲۰۰۸)^۳ بر رشد اقتصادی و میرونو (۲۰۰۵)^۴ بر رشد سرمایه بررسی کردند. مرور این مطالعات نشان می دهد چگونگی تأثیر فساد در بخش های مختلف اقتصادی تابعی از خصوصیات جامعه مورد مطالعه می باشد. به طوری که در کشورهای دارای ساختارهای نهادی نامناسب و قوانین پیچیده و بروکراتیک، به دلیل اینکه فساد می تواند به منزله روان کننده فرآیندهای اداری تلقی شود و با از میان برداشتن موانع دولتی منجر افزایش کارایی در اقتصاد شود، این نظریه تأیید می شود، اما در کشورهایی که با سطوح توسعه یافته‌گی بالاتر به دلیل وجود ساختار رقابتی و دخالت کمتر دولت در اقتصاد این نظریه تأیید نخواهد شد.(دوجونگ و بوگمانز، ۲۰۱۱)^۵

جريانات تجاری^۶ میان کشورها نیز به عنوان یکی از بخش های مهم اقتصادی از این امر مستثنა نخواهد بود، در ادبیات تجارت بین الملل فساد در قالب دریافت رشوه توسط مأموران گمرکی مورد بررسی قرار می گیرد. در این رابطه دوجونگ و اودو(۲۰۰۵)^۷ در مطالعه خود نشان می دهند فساد می تواند منجر به کاهش تجارت دو جانبه کشورها شده است. از سوی دیگر در مطالعات دیگری نیز از جمله رز آکرمن (۱۹۹۷)^۸ با اشاره به اینکه در کشورهایی که از موانع گمرکی قابل توجه برخورداران، فساد اداری با تسهیل این موانع می تواند منجر به بهبود تجارت گردد.

بنابراین می توان در یافت که ساختار نهادی- اقتصادی کشورها می تواند تعیین کننده چگونگی تأثیرگذاری فساد بر جريانات تجاری باشد. لذا در این مطالعه سعی بر آن است تا با تفکیک کشورها از لحاظ سطوح توسعه یافته‌گی، در قالب یک بستر مقایسه ایی و در چارچوب تئوریک الگوی جاذبه به بررسی تطبیقی تأثیر فساد بر جريانات تجاری کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته پرداخته خواهد شد.

¹ Leff

² Meon and Weil

³ Dutta et all

⁴ Mironov

⁵ De jong and bogmans

⁶ مجموع صادرات و واردات دو شریک تجاری

⁷ De jong and Udo

⁸ Rose-Ackerman

۳- ضرورت و اهمیت انجام تحقیق

طی سال های اخیر به ویژه از دهه ۱۹۹۰ به بعد آثار و پیامدهای فساد بر عملکرد اقتصاد توجه بسیاری از جهانیان را به خود جلب نموده است . عمدۀ ترین دلایل در این زمینه، گسترش دموکراسی و آزادی در کشورها، برخورداری از رسانه های پویا، جهانی شدن و متعاقب آن گسترش اطلاع رسانی ها و افشاگری ها در زمینه فساد، پررنگتر شدن نقش سازمان های غیر دولتی مانند سازمان شفافیت بین الملل و مؤسسه های مالی بین المللی مانند صندوق بین المللی پول و بانک جهانی در شناساندن مشکلات فساد و تلاش برای ایجاد اقدامات ضد فساد، اعتماد و تکیه بیشتر به بازار در تصمیم های اقتصادی و نیاز به محیط رقابتی و سالم جهت نیل به کارا بی اقتصادی می باشد.

تجارت خارجی نیز به عنوان یکی از مهمترین زیربخش های اقتصادی از این امر مستثننا نبوده است، کیفیت نهادها و میزان اثرگذاری آنها در تجارت میان کشورها از موضوعات جدیدی است که در مطالعات و پژوهش های مربوط به تجارت بین الملل در سالهای اخیر مورد توجه قرار گرفته است. فساد یکی از عوامل مهم و اصلی تشکیل دهنده کیفیت و کارآمدی نهادهاست و به همین دلیل مطالعه فساد می تواند ما را در شناسایی نقش و شدت آن بر روی نهادها یاری نماید.

طبق گزارشات بانک جهانی در طول سالهای گذشته در ایران سیر نزولی داشته و سازوکارهای کنترل فساد چندان جدی گرفته نمیشود و این امر در گزارش بانک جهانی نیز کاملاً مشهود است. بررسی روند ۱۵ سال اخیر نشان می دهد در طی سال های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۲ میلادی، مجموعه اقدامات صورت گرفته برای کنترل فساد در ایران، منجر به کاهش آن شده است، اما این روند از سال ۲۰۰۳ میلادی متوقف و سیر نزولی کنترل فساد نشانه‌ی کم توجهی دولت‌ها به این پدیده است.^۱

اهداف اصلی تحقیق

هدف اصلی این تحقیق بررسی نقش فساد بر تجارت کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته‌ی منتخب می‌باشد.

فرضیه های تحقیق

فساد دارای تاثیر مستقیم بر تجارت کشورهای در حال توسعه می‌باشد.

فساد دارای تاثیر معکوس بر تجارت کشورهای توسعه یافته می‌باشد.

۴- ادبیات موضوع

۱-۴) تجارت بین الملل

تجارت بین الملل همانا روابط تجاری یعنی صادرات و واردات کالاهای و خدمات بین کشورهای مختلف جهان است چون هیچ کشی را از ابتدا تاکنون نمی توان یافت نمود که تمام ضروریات و نیازمندیهای خود را بدون داشتن روابط تجاری به صورت احسن روابط تجاری را با دیگر کشورها برقرار کند.

^۱ رهنورد و دیگران، ۱۳۸۹

پس تجارت بین الملل ناشی از روابط عرضه و تقاضا برای کالا و خدمات بین کشورهای مختلف جهان به دلیل مفاد و سودآوری برقرار می گردد امروزه تجارت بین الملل شکل پیشرفته و مدرن تر را به خود گرفته و سهولت های را برای روابط تجاری بین کشورها ایجاد کرده که این سهولت ها و پیشرفت تکنولوژی سرعت اثرات را در قسمت عرضه و تقاضای کالا در سطح بازارهای جهانی گذاشته است که می توان نمونه این سهولت ها را بیان کرد.^۱

تعريف فساد

فساد^۲، انحراف است، انحراف منابع و منافع مردم به سمت منافع و منابع اشخاص و گروه های ذینفع، شکل گیری فساد اقتصادی در هر جامعه بی نیازمند حضور یکی از سه ضلع انحصار، صلاحیت و پاسخگویی است. در غیبت نهادهای لازم برای کنترل فساد یا کار کرد سیاسی آنها، توانایی مقابله با فساد اقتصادی کاهش یافته و مفری برای مفسدین پدید می آید.^۳.

فساد اقتصادی و مالی

فساد مالی نقض قوانین موجود برای تامین منافع و سود شخصی است از فساد غالباً به عنوان یک بیماری شدید نام برده می شود. سطح بالای فساد مالی می تواند موجب ناکارآمدی سیاست های دولتی شود تحقیقات موجود نشان می دهد که فساد باعث کاهش سرمایه گذاری و در نتیجه کاهش رشد اقتصادی خواهد شد. فساد مالی می تواند فعالیت های سرمایه گذاری و اقتصادی را از شکل مولد آن به سوی رانتها و فعالیت های زیرزمینی سوق دهد فساد مالی می تواند موجب پرورش سازمانهای وحشتناکی مانند مافیا شود فساد گسترش ده و فraigیر یکی از نشانه های ضعف حاکمیت است و عملکرد ضعیف حاکمیت می تواند روند رشد و توسعه اقتصادی را رو به تحلیل برد.

۲-۴) رابطه فساد و تجارت

کیفیت و کارآمدی نهادها و میزان اثرگذاری آن ها در تجارت میان کشورها از موضوعات نسبتاً جدیدی است که در پژوهش های مربوط به تجارت بین الملل در سال های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. بررسی فسادها به عنوان یکی از عوامل نهادی نیز ادبیات کمتری به خود اختصاص داده است و در این ادبیات موجود دو رویکرد متمایز وجود دارد. در واقع بسیاری بر این عقیده اند که فساد منجر به کاهش تجارت میان کشورها گردیده است و در طرف دیگر عده ای بر این عقیده اند که فساد می تواند به روان تر شدن چرخ های تجارت کمک کند.

بررسی بیشتر مباحث موجود در این زمینه در واقع به مطالعاتی بر میگردد که پژوهشگران انجام داده اند و در واقع مباحث مرتبط همچون ارائه ای نظریاتی همچون نظریات تجارت نمی باشد. از اولین مطالعاتی که به بررسی فساد و در واقع ورود بحث فساد به تجارت پرداخته شده می توان به مطالعات لف (۱۹۶۴)، هانتینگتن (۱۹۶۸) و نیز لوی (۱۹۸۵)

¹ Yomasfer 2011

². Corruption

³. رهبر، فرهاد و دیگران، (۱۳۸۱)، "بازشناسی عارضه فساد مالی"، ج ۱، جهاد دانشگاهی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، تهران، ص.۸.

نام برد. آنها از فساد به عنوان ابزاری که به روان تر شدن چرخ های تجارت کمک می کند، یاد می کنند (نظریه ای روان کننده چرخ های تجارت^۱). آن ها معتقدند که فساد سبب می شود که کارآفرینان بتوانند از قوانین و مقررات دست و پاگیر و بروکراسی اداری رهایی یابند. از دیدگاه بسیاری از محققان نظریه ای روان کننده چرخ های تجارت مربوط به آسیا دانسته شده است.

در نظریات دیگر همچون کافمن (۱۹۹۵) که در مورد اثر فساد انجام گرفته، در حقیقت فساد عاملی معرفی شده است که موجب ناکارآمدی اقتصادی و مانعی در برابر تجارت کشورها می شود و این شواهد سبب شده است که امروزه نظریه ای روان کننده ی چرخ های تجارت، طرفداران اندکی داشته باشد. فساد ممکن است هزینه ای مبادله برای بازرگانان را افزایش دهد. محصولاتی که به زمان حساس هستند نیز در مقابل فساد آسیب پذیر هستند. مأموران گمرکی ممکن است پرداخت رشوه ترجیص کالا یا محموله را به تأخیر بیندازند و این مسأله می تواند سبب از بین رفت امکان رقابت در بازارهایی شود که به زمان بسیار وابسته هستند. همچنین فساد می تواند بر جریان تجارت دو جانبه اثر بگذارد. از دیدگاه اقتصاددانانی همچون اندرسون و مارکویلر^۲ و دی گروت^۳ (۱۹۹۷) کشورها ترجیح می دهند با کشورهایی که دارای نهادهای مشترکی هستند، رابطه ای تجاری داشته باشند و بنابراین کشورهایی که دارای فساد هستند با کشورهایی که از فساد بالایی برخوردارند، تجارت بیشتری دارند و از این طریق فساد می تواند بر جهت روابط تجاری دو جانبه اثر بگذارد. در مباحث مطرح شده به بحث فساد پرداخته شده، اما نخستین محققی که به طور تجربی و کمی به این بحث می پردازد لمبسدروف^۴ (۱۹۹۸) می باشد. او نخستین محققی می باشد که به طور تجربی به بررسی اثر وجود فساد در کشور وارد کننده ی کالا بر الگوی تجاري کشور فرستنده ی کالا پرداخته است و نشان می دهد وجود فساد منجر به بهبود وضعیت تجارت می شود که در واقع این مطالعه به عنوان اولین مطالعه ای تجربی تایید کننده ی نظریه ای اقتصاددانانی همچون اندرسون می باشد.

۵- پیشینه تحقیق

(۱-۵) مطالعات انجام شده در کشورهای در حال توسعه
دی گروت^۵ و دیگران (۲۰۰۴) در مطالعه ای " تعیین کنندگان نهادی الگوی تجارت دو طرفه " به بررسی اثر شاخص های حکمرانی بر تجارت دو جانبه ای کشورها پرداخته اند. آن ها در این مطالعه از داده های مقطعی سال ۱۹۹۸ و مدل جاذبه استفاده کرده اند. در این پژوهش از شش شاخص پاسخگویی دولت^۶، پایداری سیاسی^۷، کارایی دولت^۱، کیفیت

¹ - Grease in the wheels of trade

² - Anderson and Marcouiller

³ - De Groot

⁴ - Lambsdorff

⁵ - De Groot

⁶- Voice and Accountability

⁷ - Political Stability and Absence of Violence/Terrorism

قوانين^۲، حاكمیت قانون^۳ و کنترل فساد^۴ استفاده شده است. بر اساس نتایج حاصل از این تحقیق، کاهش فساد به طور متوسط منجر به افزایش ۱۹ تا ۳۴ درصدی تجارت دو جانبه میان کشورهای مورد مطالعه می شود. همچنین نتایج به دست آمده نشان می دهد که کاهش فساد هم در کشور وارد کننده و هم در کشور صادر کننده کالا منجر به افزایش تجارت دو جانبه کشورهای مورد بررسی می شود.

دیانگ و ادو^۵ (۲۰۰۶) در مطالعه‌ی "آیا فساد برای تجارت بین الملل مضر است؟"، به بررسی اثر فساد بر تجارت جهانی پرداخته اند. در این تحقیق از داده‌های مقطعی سال ۲۰۰۲ و برای گروه وسیعی از کشورهای در حال توسعه و مدل جاذبه استفاده شده است. در این مقاله ابتدا به بررسی اثر عمومی فساد با بکارگیری شاخص ادراکی فساد^۶ که توسط سازمان شفافیت بین المل^۷ و شاخص کنترل فساد^۸ که توسط بانک جهانی اعلام می شود، پرداخته شده است. آن‌ها به این نتیجه رسیده اند که با بکارگیری متغیرهای دیگری همچون کیفیت گمرک، رایج بودن پرداخت رشوه به گمرک، تعداد روزهای مورد نیاز برای ترخیص کالا از گمرک و قابل پیش‌بینی بودن مقدار پرداختی به ارگان‌های رسمی، می‌توان به نتایج قابل اطمینان تری در مقایسه با شاخص‌های فساد به کارگرفته شده دست یافت. بر اساس یافته‌های آن‌ها افزایش کیفیت گمرک، کاهش پرداخت‌های رایج و کاهش تعداد روزهای مورد نیاز برای ترخیص کالا منجر به افزایش تجارت می‌شود. همچنین در اقتصادهایی که در آن‌ها فساد قابل پیش‌بینی است، فساد نقش و اثر کمتری در کاهش میزان تجارت به نسبت اقتصادهایی که با فساد غیرقابل پیش‌بینی مواجه هستند، دارد. براساس نتایج تخمین به طور کلی فساد برای معاملات بین المللی مضر است. اما پرداخت رشوه ممکن است در کشورهایی که زمان انتظار زیادی در مرزها صرف می‌شود یا سفارشات با کیفیت پایین دارند سودمند است. به علاوه بر این ماهیت مسائل فساد در بی ثباتی بیشتر در مورد رشوه پرداخت شده به معاملات را کاهش می‌دهد.

آبه^۹ و ویلسون^{۱۰} (۲۰۰۸)، در مقاله‌ای با نام «دولت فساد و تجارت در منطقه‌ی آسیای شرقی و جنوب شرقی»، به بررسی دولت، فساد و تجارت در کشورهای آسیای شرقی و جنوب شرقی در سال ۲۰۰۴ میلادی پرداخته اند. در این مقاله با بکارگیری تعادل عمومی محاسبه پذیر، به بررسی اثر کاهش فساد و افزایش شفافیت بر روی کاهش هزینه‌های

¹ - Government Effectiveness

² - Regulatory Quality

³ - Rule of Law

⁴ - Control of Corruption

⁵ - De Jong and Udo

⁶ - Corruption perception index

⁷ - Transparency International

⁸ - Control of corruption

⁹ - Abe

¹⁰ - Wilson

مبادله پرداخته می شود. بر اساس نتایج به دست آمده با افزایش شفافیت و کاهش فساد هزینه های مبادله به میزان قابل توجهی کاهش می یابد، به طوری که با افزایش شفافیت تجارت به میزان ۱۱ درصد و رفاه عمومی به میزان ۴۰۶ میلیارد دلار در منطقه ی مورد مطالعه افزایش پیدا می کند. بر اساس این مقاله بیشترین تغییرات رفاه در کشورهایی که در حال اصلاحات اقتصادی هستند، رخ می دهد و در کشورهایی مانند ویتنام، تایلند، روسیه و فیلیپین سبب افزایش ۲۰ درصدی تولید ناخالص داخلی می شود.

بر این اساس مدلی که در این مقاله مورد استفاده قرار گرفته است همانند مدل بکار گرفته شده در مطالعات دی گروت و دیگران، دیانگ و ادو می باشد.

بر اساس نتایج به دست آمده کاهش یک درصدی فساد در کشور صادر کننده کالا باعث افزایش ۳.۵۳ درصدی صادرات می شود. همچنین کاهش یک درصدی فساد در کشور وارد کننده کالا افزایش تجارت به میزان ۲.۲۷ درصد را به همراه دارد.

کبیر و سلیم (۲۰۱۰) در مطالعه ای به بررسی عوامل موثر بر تجارت متقابل کشورهای خلیج بنگال در دوره ۱۹۹۵-۲۰۰۸ با استفاده از داده های تلفیقی پرداختند. یافته های این پژوهش نشان داد که جریان تجاری موجود در این کشورها از فرضیه لیندر پیروی می کند همچنین نتایج برآورد مدل تجارتی آن ها نشان داد که فاصله جغرافیایی منفی قابل توجهی بر تجارت دارد، به عبارت دیگر با افزایش فاصله، واردات و صادرات کشورها کاهش می یابد.

موزیلا و سیک^۱ (۲۰۱۰) در مقاله ی "فساد و تجارت بین الملل: یک بررسی تجربی برای کشورهای آفریقایی " تأثیر فساد بر روی جریانات معاملات دو طرفه از ۴۷ کشور آفریقایی را بین سال های ۲۰۰۷ و ۱۹۹۸ مورد مطالعه قراردادند. آنها معتقدند که سطح فساد در دو کشور وارد کننده و صادر کننده در هزینه های تجارتی که انجام می شود بین کشورهای آفریقایی شناخته شده است. آنها از مدل جاذبه برای انجام این مطالعه استفاده کرده اند. موسیلا و سیگ ارتباط و همبستگی منفی و به طور آماری قابل توجهی بین ارزش هایی از صادرات و واردات و سطح و میزان شرکای معاملاتی در آفریقا به دست آوردن. براساس نتایج تخمین اگر یک کشور با شاخص متوسط فساد ۲/۸ آفریقا باشد سطح فسادش تا Botswana بهبود می یابد، صادراتش در حدود ۱۵ درصد و وارداتش تا حدود ۲۷ درصد بهبود می یابد.

جونگ و بگمن^۲ (۲۰۱۱) در مقاله خود به بررسی تأثیر فساد بر تجارت دو جانبه کشورهای آسیایی پرداخته اند، آنها با ایجاد تمایز میان اثر فساد بر روی کشور وارد کننده و صادر کننده دریافتند که فساد به طور کلی به عنوان مانعی در مسیر رشد تجارت بشار می رود اما پرداخت رشوه در کشور وارد کننده می تواند منجر به بهبود واردات در این کشورها می شود. در همین شرایط هنگام صادرات وجود فساد منجر به افزایش زمان معطلی مala در مرزها شده و صادرات را کاهش خواهد داد.

آذربایجانی و دیگران (۱۳۹۰) در مقاله ی "اثر فساد بر روی تجارت دو جانبه ی کشورهای منطقه ی خاورمیانه" به بررسی اثر فساد بر روی تجارت دو جانبه کشورهای منتخب منطقه ی خاورمیانه در بین سال های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۸

¹ Musila & Sigue

² de Jong and Bogman

میلادی با استفاده از مدل جاذبه‌ی تعمیم یافته و روش داده‌های تابلویی نامتوازن می‌پردازد. به علت موجود نبودن آمار صادرات تمامی کشورهای خاورمیانه از نه کشور ایران، بحرین، قطر، عمان، امارات متحده‌ی عربی، عربستان، اردن و یمن استفاده شده است و این کشورها می‌توانند حداکثر ۷۲ رابطه‌ی تجاری در مدل در نظر گرفته شده داشته باشند. در این مطالعه به منظور بررسی اثر فساد از شاخص‌های فساد که توسط بانک جهانی و سازمان شفافیت بین‌الملل معرفی شده است استفاده گردیده است.

رضا اکبریان و همایون شیرازی (۱۳۹۳) در مطالعه‌ی "نقش فساد بر تجارت در خاورمیانه و آمریکای لاتین"^۱ به بررسی نقش فساد بر میزان حجم تجارت در برخی از کشورهای خاورمیانه و آمریکای لاتین می‌پردازد و به علاوه برای برآورد مدل یا الگو از روش تأثیرات ثابت بردار تجزیه استفاده می‌کند. در این مطالعه از مدل جاذبه تعمیم یافته و روش داده‌های تابلویی استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد که تجارت تابع ل شکل وارونه از فساد است به طوریکه یک درصد افزایش فساد منجر به ۰/۱۰۲ درصد کاهش در معاملات می‌شود و در ابتدا وجود مقدار کم فساد در دو منطقه به افزایش تجارت کمک می‌کند اما هنگامی که از حد آستانه‌ای بیشتر شود منجر به کاهش تجارت در کشورهای مورد مطالعه می‌شود.

(۲-۵) مطالعات انجام شده در کشورهای توسعه یافته

لمبسدرف^۲ (۱۹۹۸) با ارائه‌ی مقاله‌ی "یک بررسی تجربی از رشوه در تجارت بین‌الملل"، نخستین محققی می‌باشد که به طور تجربی به بررسی اثر وجود فساد در کشور وارد کننده‌ی کالا بر الگوی تجاری کشور فرستنده‌ی کالا پرداخته است. این مطالعه با استفاده از روش حداقل مربعات معمولی و بکارگیری داده‌های صادرات ۱۹ کشور که دارای بیشترین صادرات در میان سایر کشورها بوده‌اند، در بین دوره‌ی زمانی ۱۹۹۵-۱۹۹۲ میلادی انجام گرفته است. بر اساس نتایج به دست آمده از این مطالعه، کشور سوئد تنها کشور در میان کشورهای مورد مطالعه است که افزایش فساد در کشور شریک تجاریش، کاهش صادرات سوئد به آن کشور را به همراه دارد. همچنین هنگامی که فساد در شرکای تجاری کشورهای ایتالیا، فرانسه، بلژیک و کره‌ی جنوبی افزایش یابد، بر مقدار صادرات این چهار کشور به کشورهای طرف تجاریشان افزوده می‌شود.

داد و ترسا (۲۰۰۹) در پژوهش "فساد و جریانات تجاری دو طرفه" به بررسی اثر فساد بر روی تجارت میان کشورها پرداخته‌اند. آنها در این مطالعه از شاخص ICRG^۳ به علت در برداشتن حوزه‌های گسترده‌تر و موجود بودن ان برای دوره زمانی طولانی تر به نسبت سایر شاخص‌خای موجود، استفاده کرده‌اند. در این تحقیق به رابطه‌ی منفی میان فساد و تجارت اشاره شده است و بر اساس آن یک درصد افزایش فساد ۰/۱ درصد تجارت دوطرفه را کاهش می‌دهد. همچنین نتایج بر اساس مدل بیان شده در مقاله و با بکارگیری روش‌های اقتصاد سنجی تأکید می‌کند که رابطه‌ی بین تجارت و فساد غیرخطی است. به این معنی که فساد در بسیاری از کشورها سد و مانع برای تجارت است، اما وقتی که درجه حمایت از تولیدات داخلی بسیار بالا باشد، وجود مقدار اندکی فساد می‌تواند سبب افزایش تجارت شود، اما اگر میزان

¹ - Lambsdorff

² Dutt and Traca.

³ International Country Risk Guide.

فساد افزایش قابل توجهی یابد، اثر نهایی آن، کاهش تجارت را به دنبال دارد. همچنین بر اساس یافته های مقاله، در تعریفه های بالای گمرکی، جریان تجاری یک تابع U شکل معکوس از فساد است.

تدى^۱ و گوستافسن^۲ (۲۰۰۹)، در پژوهشی با عنوان "اثرات چندگانه ای فساد بر تجارت بین الملل" به بررسی نقش متغیرهای سطح فساد شدت رواج آن، مکان گمرک^۳، تابع و میزان پیش بینی فساد بر روی تجارت میان کشورها پرداخته اند. در این مطالعه از مدل جاذبه ای تعیین یافته و داده های مقطعی استفاده شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می دهد که فساد در مقایسه با سایر عوامل مؤث ردر تجارت، نقش پرنگ تری را ایفا می کند و به کاهش تجارت میان کشورها منجر می شود. همچنین بر اساس نتایج آن ها قابل پیش بینی بودن فساد در یک اقتصاد سبب می شود که اثر فساد بر روی تجارت افزایش یابد که این مسئله با نتایج به دست آمده از پژوهش های پیشین مغایرت دارد.

مارجیت و دیگران (۲۰۱۴) در مطالعه ای تحت عنوان "تجارت آزاد، فساد و عامل فراوانی: مدارکی از یک پنل پویا"^۴ با استفاده از چهارچوب هکشر-اهلین به بررسی رابطه ای فساد و تجارت می پردازند. این مقاله اثر متقابل بین فساد و عامل نسبی فراوانی را بر تجارت آزاد کشورها را در طول دوره ۱۹۸۲ تا ۱۹۹۷ برای بیش از ۱۰۰ کشور که بیشتر توسعه یافته هستند، مورد مطالعه قرار داده است. آنها یک رابطه بین فساد و الگویی از تجارت جهانی که وابسته به عامل اعطاهای این کشورها است مطرح می کنند و شرح می دهند. رابطه بین تجارت آزاد و فساد به طور تجربی با استفاده از چهارچوب یک سری اطلاعات و مدارک از تجارت آزاد، فساد، و نسبت کارگر اصلی و به کارگیری تکنیک های پیشرفته تخمین برای پنل های پویا، مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است. نتایج پیشین حمایت زیاد و قوی را برای این فرضیه که تأثیر فساد بر روی تجارت آزاد بستگی به عامل فراوانی است داشته اند را دارد.

. نتایج تجربی ما پیشنهاد می دهد که سازگار با پیش بینی های تئوریکی هستند و فساد تأثیر نا متقارنی بر تجارت آزاد بین کشورهای کارگری کم درآمد را کاهش می دهد و در آمد کشورهای سرمایه دار را افزایش می دهد. نتایج ما به توضیحاتی در مورد حقیقت تحلیل شده از تجارت پایین تر یا اندازه های GDP گروه پیشین کشورها کمک می کند."

۶- روش تحقیق

این تحقیق از انواع تحقیقات کمی بشمار می رود و با استفاده از اسناد و مدارک^۵ صورت پذیرفته است. روشهای گردآوری اطلاعات: به منظور جمع آوری آمار و اطلاعات مورد نیاز در این تحقیق از پایگاه های اطلاعاتی سالنامه های آماری^۶، بسته های نرم افزاری WDI ۲۰۱۳ ، سایت صندوق بین المللی پول (IMF)، سایت سازمان

¹ - Thede

² - Gustafson

³ - در بعضی کشورها که قوانین سخت حاکم هستند، فساد در گمرک می تواند به رهایی از این قوانین و افزایش تجارت کمک کند، اما وجود فساد

در بعضی از کشورها می تواند سبب افزایش هزینه های مبادله و کاهش تجارت شود.

⁴Archival Analysis

⁵. Statistical Yearbooks

شفافیت بین الملل (TI) و مرکز تجارت بین الملل (ITC) استفاده شده است. در این تحقیق به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات مورد نظر از روش‌های تخمین اقتصاد سنجی جدید و بسته‌های نرم افزاری Eviews استفاده خواهد شد. تفاوت‌های موجود میان کشورها همانند تفاوت در ساختارهای بازارهای مالی، سیستم بانکی، درجه توسعه یافته‌گی و ... مانع از کنارهم قرار دادن کشورها می‌شود. از این رو در این تحقیق با استفاده از روش داده‌های تابلویی^۱ برآورد مدل صورت می‌گیرد. داده‌های تابلویی در حقیقت ترکیب کردن مشاهدات روی داده‌های مقطعی در طول چندین دوره زمانی است.^۲ تحقیق مذکور در گستره کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته منتخب (با استفاده از معیار HDI) و در بازه زمانی سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۴ انجام خواهد شد. تحقیق مذکور در گستره کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته منتخب زیرصورت خواهد گرفت:

کشورهای در حال توسعه: ایران، قزاقستان، آذربایجان، اردن، بوسنی، گرجستان، سریلانکا

کشورهای توسعه یافته: نروژ، آلمان، آمریکا، کانادا، هلند، سوئیس، سنگاپور و دانمارک.

۷- روش برآورد

مدل جاذبه

در میان نظریات مربوط به تجارت پرداختن به مدل جاذبه نیز حائز اهمیت می‌باشد. دهه‌ها سال است که دانشمندان علوم اجتماعی برای پیش‌بینی جاذبه‌جایی انسان‌ها و کالا بین دو نقطه از مدل جاذبه استفاده می‌کنند. در واقع این مدل با بهره گیری از یک قانون طبیعی فیزیک سعی در توضیح نحوه‌ی شکل گیری تجارت دارد. این مدل در واقع نسخه تعدل شده قانون جاذبه نیوتون است. طبق قانون جاذبه نیوتون جاذبه میان دو جسم تابعی است از جرم دو جسم و فاصله میان آنها.^۳

در ساده‌ترین صورت خود، مدل جاذبه به شکل زیر ابتدا توسط تین برگن^۴ (۱۹۶۲) در اقتصاد ارائه شده که مستقیماً از نظریه جاذبه نیوتون استخراج شده است:

$$T_{ij} = c_1 + c_2 Y_i + c_3 Y_j + c_4 POP_i + c_5 POP_j + c_6 D_{cu} + c_7 D_{lam} + c_8 D_d + \dots + (1) U_{ij}$$

¹Panel Data

3 Baltagi (2001)

3. El Khoury, A.C. and Savvides, A. (2006), "Openness in Services Trade and Economic Growth", Economic Letters, 92(2), pp. 277-283.

4. Tinbergen, (1962)

در این رابطه، T_{ij} صادرات کشور j به (از) i ، Y_i درآمد کشور i و POP_i جمعیت کشور i و POP_j جمعیت کشور j است که به عنوان متغیرهای توضیحی در طرف راست ظاهر می‌شود. Y_i و Y_j به عنوان متغیرهای جرم در رابطه نیوتن تلقی می‌شود و متغیر جمعیت نیز متغیر مقیاس دیگر است. به دنبال این متغیرها، یک مجموعه از متغیرهای مجازی برای توضیح سایر آثار بر جریان تجارت متقابل دو کشور اضافه می‌شود. D_{lam} متغیر مجازی برای زبان مشترک دو کشور و D_d متغیر مجازی مربوط به فاصله یا مجاورت دو کشور است.

روش داده‌های ترکیبی

در مطالعاتی که در گذشته برای برآورد مباحث اقتصادی انجام می‌پذیرفت بیشتر از داده‌های سری‌های زمانی استفاده شده است، اما در سال‌های اخیر با توسعه روش‌های اقتصادسنجی استفاده از داده‌های ترکیبی نیز در میان مطالعات اهمیت ویژه‌ای یافته است. یکی از مهمترین دلایل اهمیت این روش افزایش داده‌ها و درجه‌ی آزادی و در نتیجه بالارفتن سطح اطمینان به نتایج است.^۱ در این راستا از روش اقتصاد سنجی داده‌های ترکیبی(با توجه به بکارگیری همزمان داده‌های مقطوعی و سری زمانی) استفاده خواهد شد.

این روش‌های با لحاظ نمودن عمدۀ ناهمگونی‌های میان مقاطعه‌عمده مشکلات موجود در برآوردهای مقطوعی را برطرف نموده و با حفظ حافظه‌ی تاریخی داده‌ها منجر به افزایش درجه‌ی آزادی تخمین و افزایش احتمال معنی‌داری ضرایب خواهد شد. از دیگر مزایای این روش لحاظ نمودن ناهمسانی‌های فردی و حذف تورش‌های همراه با رگرسیون‌های مقطوعی است که نتیجه‌ی آن تخمین‌های دقیق‌تر با کارایی بالاتر و همخطی کمتر خواهد بود، لذا در این مطالعه با استفاده از آخرین توسعه‌هایی موجود در این روش از آن به منظور برآورد مدل پیش‌گفته استفاده خواهد شد.

در این چارچوب و به منظور استفاده از این داده‌ها در مدل مورد نظر، دو مسیر کلی مورد بررسی قرار خواهند گرفت. مسیر اول فرض را بر عدم وجود خصوصیات تأثیرگذار منحصر به فرد در بین مقاطعه‌ی گذارد و لذا داده‌های ترکیبی را بدون تمایز قائل شدن بین مقاطعه مختلف در چارچوب مدل مورد نظر تخمین خواهد زد. در این حالت داده‌ها بر روی یکدیگر انباشته شده‌اند و هیچ جزئی در مدل برای نشان دادن خصوصیات فردی تأثیرگذار در بین کشورها وجود ندارد و یا به عبارتی داده‌ها به صورت Pooled (انباشته شده) تخمین زده می‌شوند. همانگونه که مشخص است این راهکار در مواقعی کاربرد دارد که اطمینان حاصل شود هیچگونه تفاوت معنا داری در بین مقاطعه مختلف به دلیل وجود خصوصیات فردی در این مدل (و جامعه مورد بررسی) وجود ندارد.

^۱. Baltagi (2002)

در مسیر دوم تلاش می شود وجود این تفاوت های فردی در مدل لحاظ شوند که این امر توسط اجزائی که به همین منظور در مدل پیش بینی شده است تحقق خواهد یافت. در این راستا دو روش اصلی در جهت گنجاندن این تفاوت ها وجود دارد که عبارتند از: روش آثار ثابت^۱ و روش آثار تصادفی^۲.

با توجه به اهداف تحقیق حاضر دو نوع معیار جهت انتخاب گروه کشورهای در حال توسعه استفاده شده است. معیار اول نزدیک بودن رتبه کشورها از لحاظ شاخص HDI و معیار دوم وجود اطلاعات مورد نیاز برای آن کشور می باشد.

با توجه به دو معیار فوق کشورهای گرجستان، بوسنی و هرزگوین، آذربایجان، قزاقستان، سریلانکا، اردن و ایران به عنوان گروه کشورهای در حال توسعه و کانادا، دانمارک، نروژ، سوئیس، هلند، آمریکا، آلمان و سنگاپور به عنوان کشورهای توسعه یافته در بازه سالهای ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۴ در این تحقیق مورد بررسی خواهد گرفت.

خلاصه ای از داده های مربوط به شاخص HDI برای جامعه‌ی آماری بالا و سال های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۴ و همچنین میانگین HDI در این سالها در زیر ارائه شده است.

جدول ۱ مقدار HDI برای کشورهای در حال توسعه‌ی منتخب برای سال های ۲۰۱۰-۲۰۱۴

۰.۷۵۷	قراقستان	۱
۰.۷۴۵	اردن	۲
۰.۷۳۱	بوسنی	۳
۰.۷۴۹	ایران	۴
۰.۷۴۴	گرجستان	۵
۰.۷۵۰	سریلانکا	۶
۰.۷۴۷	آذربایجان	۷

منبع: بانک جهانی داده سال ۲۰۱۰

جدول ۲ مقدار HDI برای کشورهای توسعه یافته‌ی منتخب برای سال های ۲۰۱۰-۲۰۱۴

۰.۹۰۲	کانادا	۱
۰.۹۰۰	دانمارک	۲
۰.۹۴۴	نروژ	۳
۰.۹۱۷	سوئیس	۴
۰.۹۱۵	هلند	۵
۰.۹۱۴	آمریکا	۶
۰.۹۱۱	آلمان	۷
۰.۹۰۱	سنگاپور	۸

^۱. Fixed Effect Method (FEM)

^۲. Random Effect Method (REM)

بیان مدل

از آنجایی که تقریباً تمام مطالعات تجربی انجام شده در زمینه‌ی رابطه‌ی تجارت و نهادها از مدل جاذبه استفاده کرده اند، برای اینکه بتوانیم نتایج حاصل از این مطالعه را با آنها مقایسه کنیم، در این مطالعه نیز از مدل جاذبه استفاده می‌کنیم که مبانی این مدل به طور کامل در زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد. و در زمینه‌ی بررسی فساد برتجارت مدلی که مورد استفاده قرار می‌گیرد مدل معرفی شده توسط دو جونگ و بوگماز (2011) است. این مدل به شرح ذیل خواهد بود.

$$\ln(E_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_i + \beta_2 \ln Y_j + \beta_3 D_{ij} + \beta_4 Border_{ij} + \beta_5 comlong_{ij} + \beta_6 corr_i + \beta_7 corr_j + \varepsilon_{ij}$$

که در این مدل:

E مجموع تجارت کل از کشور ز به کشور A

- Y درآمد
- D فاصله دو کشور A و Z
- LANG متغیر دامی زبان مشترک
- BORDER متغیر دامی مرز مشترک
- CORR شاخص فساد می‌باشد.

انتخاب متغیرهای مناسب

با توجه به اهداف تحقیق و مطالعات پیشین متغیرهای مورد استفاده در این مطالعه به شرح زیر می‌باشد:

(الف) متغیر وابسته:

این متغیر بیانگر حجم صادرات و واردات بین دو کشور در حال تجارت می‌باشد. آمار و ارقام مربوط به این متغیر از سامانه‌ی اطلاعات و ارقام تجاری دوطرفه بین کشورها¹ جمع‌آوری گردیده است. واحد سنجش این متغیر بر حسب هزار دلار بوده است.

(ب) متغیرهای توضیحی: درآمد کل

کل ارزش ریالی محصولات نهایی تولیدشده توسط واحدهای اقتصادی مقیم کشور در دوره زمانی معین (سالانه یا فصلی) را تولید ناخالص داخلی می‌نامند. داده‌های این متغیر از سامانه‌ی شاخص توسعه جهانی² جمع‌آوری گردیده است که واحد آن بر حسب هزار دلار می‌باشد. همچنین، تولید ناخالص داخلی سرانه از حاصل تقسیم تولید کل بر جمعیت یک کشور به‌دست آمده است.

1 . ITC calculations based on UN COMTRADE statistics- Bilateral trade between countries

2 . World Development Index (WDI)

شاخص فساد

به منظور وارد کردن این متغیر در تحلیل روابط بین متغیرها می‌بایست ابتدا تعریفی دقیق از نحوه‌ی بهدست آوردن این شاخص ذکر گردد. در میان اکثر مطالعاتی که در زمینه‌ی بررسی شاخص فساد صورت گرفته است آنچه که مهم بوده است به اشتراک در به‌کارگیری شاخص‌های مربوط به فساد مربوط است. شاخص فساد از آن‌سته از متغیرهایی است که شناسایی منبع جمع‌آوری اطلاعات آن مهم است. شاخص‌های آماری شاخص شفافیت فساد^۱ (CPI)، شاخص جهانی حکمرانی^۲ (WGI) و راهنمای بین‌المللی ریسک کشور^۳ (ICRG) از جمله منابع قابل اتكا برای این شاخص بهشمار می‌روند. که آمار این شاخص هر ساله توسط این سازمان‌ها منتشر می‌گردد. از آنجا که در اکثر تحقیقات صورت گرفته در زمینه فساد بهدلیل اهمیت و کاربرد زیاد شاخص (CPI)، در این تحقیق نیز جهت سنجش اثرات فساد بر تجارت از این شاخص استفاده گردیده است. محدوده‌ی این شاخص بین عدد صفر و ۱۰ بوده به‌طوری‌که، نزدیک شدن به عدد صفر بیانگر نبود فساد و نزدیک شدن به عدد ۱۰ بیانگر فساد کامل می‌باشد.

فاصله پایتحت کشورها

این متغیر بیانگر فاصله طولی پایتحت بین دو کشور بهمنظور اندازه‌گیری میزان نزدیکی و دوری دو کشور از یکدیگر و نیز برای بیان اثرات آن بر حجم تجارت بین آن دو کشور می‌باشد. به‌طوری‌که، مطابق انتظار تئوریک بهمنظور افزایش قدرت و حجم تجاری بین دو کشور می‌بایست فاصله بین دو کشور کمتر باشد. به‌عبارت دیگر، انتظار بر این است که حجم تجارت کشورهایی که با یکدیگر مبادلات تجاری انجام می‌دهند با کم بودن فاصله طولی بیشتر خواهد بود. واحد اندازه‌گیری این متغیر بر حسب کیلومتر بوده است.

متغیر دامی اشتراک زبانی

این متغیر از جمله شاخص‌های فرهنگی و قومی بهشمار رفته به‌طوری‌که مطابق نتایج تحقیقات پیشین جهت نشان دادن آن نیازمند ساخت متغیر دامی بوده، به‌این شکل که اگر دو کشور مبادله کننده‌ی کالا دارای اشتراکات زبانی باشد عدد یک و در غیر اینصورت عدد صفر به خود می‌گیرند. انتظار تئوریک بر این است که هر چه اشتراکات زبانی بیشتر باشد حجم کبادلات تجاری افزایش خواهد یافت.

¹. Corruption Perceptions Index

². Worldwide Governance Indicators

³. International Country Risk Guide

متغیر دامی اشتراک مرزی

این متغیر نیز از جمله شاخص‌های مهم و تاثیرگذار بر حجم تجارت بین دو کشور می‌باشد. بهمنظور نشان دادن اثرات این شاخص بر حجم تجارت نیازمند تعریف متغیر دامی به این صورت که در صورت وجود مرز مشترک بین دو کشور عدد یک و در غیر اینصورت عدد صفر به آن کشور تعلق می‌گیرد. بهطوری‌که، انتظار بر این است که کشورهای دارای مرز مشترک دارای حجم تجارت قابل ملاحظه در مقایسه با کشورهایی که با کشور طرف مبادله مرز مشترک ندارند، باشند.

۸-برآورد مدل

با استفاده از داده‌های بخش دوم این فصل و در چارچوب روش معرفی شده در بخش سوم مدل با استفاده از نرم افزار *Eviews* به شرح ذیل برآورد شده است:

آزمون‌های تشخیص اثرات ثابت و تصادفی

۱-آزمون اف-لیمر

فرض صفر این آزمون نشان می‌دهد که از بین روش‌های داده‌های تابلویی و داده‌های ترکیبی، روش داده‌های ترکیبی جهت برآورد روابط بین متغیرها، انتخاب شود. نتایج مربوط به این آزمون برای دو گروه کشورهای منتخب تحقیق در جداول (۳) و (۴) گزارش شده است.

جدول (۳). نتایج آزمون اف-لیمر مبنی بر انتخاب روش داده‌های تابلویی یا داده‌های ترکیبی

نتيجه	CH-2	F	معيارها	
استفاده از روش داده‌های تابلویی	۶۱.۱۰ (۰.۰۰)	۴.۸۹ (۰.۰۰)	مقدار آماره ارزش احتمال	کشورهای در حال توسعه
	۱۲	(۱۲ و ۴۲۴)	درجه آزادی	

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول (۴). نتایج آزمون اف-لیمر مبنی بر انتخاب روش داده‌های تابلویی یا داده‌های ترکیبی

نتيجه	CH-2	F	معيارها	
استفاده از روش داده‌های تابلویی	۴۴.۶۵ (۰.۰۰)	۳.۷۳ (۰.۰۰)	مقدار آماره ارزش احتمال	کشورهای توسعه یافته
	۱۲	(۱۲ و ۷۰.۸)	درجه آزادی	

منبع: یافته‌های تحقیق

۲-۸ آزمون هاسمن

فرض صفر این آزمون نشان می‌دهد که در روش داده‌های تابلویی از روش اثرات تصادفی، به‌هنگام انجام برآوردها، استفاده شود. نتایج مربوط به این آزمون برای دو گروه کشورهای منتخب در جداول (۵) و (۶) گزارش شده است.

جدول (۵). نتایج آزمون هاسمن مبنی بر انتخاب از بین اثرات ثابت و تصادفی

نتیجه	CH-2	معیارها	
استفاده از روش اثرات تصادفی	۰.۰۰ (۱.۰۰۰)	مقدار آماره ارزش احتمال	کشورهای در حال توسعه
	۷	درجه آزادی	

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول (۶). نتایج آزمون هاسمن مبنی بر انتخاب از بین اثرات ثابت و تصادفی

نتیجه	CH-2	معیارها	
استفاده از روش اثرات تصادفی	۰.۰۰ (۱.۰۰۰)	مقدار آماره ارزش احتمال	کشورهای توسعه یافته
	۷	درجه آزادی	

منبع: یافته‌های تحقیق

مطابق نتایج گزارش شده در جداول بالا در هر دو برآورد (هم گروه کشورهای در حال توسعه و هم در گروه کشورهای توسعه یافته) از روش اثرات تصادفی استفاده می‌شود.

نتایج برآورد مدل تحقیق

هدف اصلی این تحقیق برآورد اثرات متغیر فساد بر تجارت بین کشورهای منتخب است. بهمین منظور، جداول (۵) و (۶)، گزارشی است از برآورد روابط بین متغیرهای ذکر شده، در هر دو گروه از کشورهای ذکر شده، به‌روش داده‌های تابلویی.

جدول (۷). برآورد روابط بهروش داده‌های تابلویی-متغیر وابسته: حجم تجارت

**** در بین گروه کشورهای در حال توسعه منتخب*

حالتهای مختلف برآورد مدل		
حالتهای برآورد مدل	حالتهای برآورد مدل	متغیرهای مستقل
حداقل مربعات وزنی تابلویی	حداقل مربعات معمولی پانل	ام الگاریتم شاخص فساد کشور
Panel EGLS (Period Random Effect)	Panel Ordinary Least Squares	ام الگاریتم شاخص فساد کشور
-1.72*** (-7.15)	-1.00** (-2.33)	لگاریتم تولیدنخالص داخلی ام اکشور
-1.48*** (-3.53)	-1.22*** (-2.67)	لگاریتم تولیدنخالص داخلی ام ازکشور
1.26*** (17.17)	1.032*** (8.17)	لگاریتم فاصله پایتحت کشورها
1.22*** (13.14)	0.94*** (7.96)	متغیر دامی اشتراک زبانی
-0.18** (-2.35)	-	متغیر دامی اشتراک مرزی
1.98*** (12.5)	-	عرض از مبدا
5.99*** (26.9)	-	ضریب تعیین
-58.3*** (-13.8)	-37.11*** (-8.02)	ضریب تعیین تعديل شده
0.596	0.25	آماره دوربین-واتسون
0.590	0.24	
1.45	1.73	

*** و ** به ترتیب بیانگر معناداری در سطح یک و پنج درصد است.

جدول (۸). برآورد روابط بهروش داده‌های تابلویی-متغیر وابسته: حجم تجارت

*** در بین گروه کشورهای توسعه یافته منتخب*

حالتهای مختلف برآورد مدل	حالتهای برآورد مدل	متغیرهای مستقل
حداقل مربعات وزنی تابلویی	حداقل مربعات معمولی پانل	
Panel EGLS (Period Random Effect)	Panel Ordinary Least Squares	
-۱.۷۷** (-۲.۰۲)	-۱.۵ (-۱.۲۷)	ام الگاریتم شاخص فساد کشور
-۴.۷*** (-۵.۳۲)	-۳.۲۴*** (-۲.۷۵)	ام الگاریتم شاخص فساد کشور
۰.۶۲*** (۱۲.۳)	۰.۶۷*** (۹.۹)	لگاریتم تولیدناخالص داخلی ام اکشور
۰.۴۵*** (۹.۰۴)	۰.۵۳*** (۷.۹۸)	لگاریتم تولیدناخالص داخلی ام اکشور
-۰.۱۷** (-۵.۳)	-	لگاریتم فاصله پایتحت کشورها
۰.۳۲*** (۳.۵)	-	متغیر دامی اشتراک زبانی
۱.۵*** (۱۴.۶)	-	متغیر دامی اشتراک مرزی
۰.۷۸*** (۰.۱۷)	-۷.۵۸*** (-۱.۲۶)	عرض از مبدا
۰.۷۷۲	۰.۵۸۸	ضریب تعیین
۰.۷۷۰	۰.۵۸۶	ضریب تعیین تعديل شده
۱.۷۹	۱.۳۷	آماره دوربین-واتسون

*** و ** به ترتیب بیانگر معناداری در سطح یک و پنج درصد است.

در برآورد مدل تحقیق، از دو روش شامل روش حداقل مربعات معمولی و روش حداقل مربعات وزنی اثرات ثابت استفاده شده است. مطابق نتایج برآوردها، علامت ضرایب متغیرهای توضیحی شامل: شاخص فساد کشورهای صادرکننده واردکننده معنادار و منفی (مطابق با انتظار تئوریک)، تولیدناخالص داخلی کل معنادار و مثبت (مطابق با انتظار تئوریک)، فاصله بین دو کشور منفی (مطابق با انتظار تئوریک)، متغیرهای دامی اشتراک زبانی و مرزی معنادار و مثبت (مطابق با انتظار تئوریک)، در هر دو گروه از کشورهای منتخب، می‌باشد.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق با استفاده از اطلاعات و آمار جمع‌آوری شده از سامانه‌های مورد نظر، و نیز با انتخاب گروهی از کشورهای در حال توسعه و گروهی از کشورهای توسعه‌یافته برای دوره‌ی زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۳ به بررسی مقایسه‌ی اثرات شاخص فساد و سایر متغیرهای تاثیرگذار بر حجم تجارت پرداخته شد. نتایج حاکی است که در هر دو گروه از کشورهای منتخب وجود فساد هم در کشور صادرکننده و هم در کشور واردکننده کالا منجر به کاهش قابل توجه تجارت می‌شود. به عبارت دیگر، اگر فساد در دو کشور دارای رابطه‌ی تجاری، کاهش یابد، مقدار تجارت میان این دو کشور بالا می‌رود. لذا این نتایج به تایید دیدگاه محققانی می‌پردازد که معتقدند فساد عاملی مضر است که سبب افزایش هزینه‌ی مبادلات و وجود ناکارآیی در مبادلات می‌شود. با توجه به معنی‌دار بودن ضریب متغیر فساد در کشور واردکننده کالا، می‌توان نتیجه گرفت که وجود فساد در کشور طرف تجاری نیز، کاهش حجم تجارت دو جانبه را در پی دارد. بر این اساس می‌توان گفت که تاثیر فساد بر تجارت به‌صورت منطقه‌ای و فراملی است و مختص مرزهای جغرافیایی کشورهای این منطقه نمی‌باشد. از طرفی نتایج حاصل از اثر تولید ملی بر حجم تجارت بیانگر اثرگذاری موثر و مستقیم این متغیر است. به طوری که، این اثرگذاری برای دو گروه از کشورهای منتخب متفاوت بوده است. به عبارت دیگر، اثرگذاری این متغیر برای کشورهای در حال توسعه بیشتر از کشورهای توسعه یافته بوده است. از طرفی نتایج اثرات اشتراکات زبانی و مرزی بین کشورها بیانگر تاثیرگذاری مثبت و معنادار این عوامل در بهبود حجم تجارت بین دو گروه کشور می‌باشد.

پیشنهادات

- (۱) میزان اثرگذاری فساد در مقایسه با عواملی همچون درآمد ملی و سایر متغیرهای کنترل در نظر گرفته شده به‌منظور بررسی اثر عوامل فرهنگی و زبانی در مدل مهمتر است، به‌همین دلیل توصیه می‌شود که به فساد و نقش آن در تجارت کشورهای مورد مطالعه بیش از پیش توجه شود.
- (۲) بهره‌گیری از وجود اشتراکات مرزی و زبانی در جهت بهبود هر چه بیشتر روابط تجاری بین کشورهای اشتراک زبانی و اشتراک مرزی پیشنهاد می‌گردد.

منابع و مأخذ

- منابع فارسی

- ۱ ابریشمی حمید، مهرآرا محسن، محسنی رضا، "تأثیر آزادسازی تجاری بر رشد صادرات و واردات"، مجله پژوهشنامه بازارگانی.
- ۲ ابریشمی، حمید، مهرآرا محسن، محسنی رضا، "تأثیر آزادسازی تجاری بر رشد صادرات و واردات"، مجله پژوهشنامه بازارگانی.
- ۳ اخوی، احمد. (۱۳۷۳)، تجارت بین الملل، استراتژی بازارگانی و توسعه‌اقتصادی. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازارگانی.
- ۴ اندرس، والتر، (۱۳۹۱)، "اقتصاد سنجی سری های زمانی با رویکرد کاربردی"، مترجمان: مهدی صادقی و سعید شوال پور، انتشارات دانشگاه امام صادق.
- ۵ آذربایجانی، ک.، ھ. شیرازی، (۱۳۹۱)، "اثر فساد بر روی تجارت دو جانبه کشورهای منتخب منطقه ی خاورمیانه." تحقیقات اقتصادی ۴۷.
- ۶ پورمقدم، جواد، (۱۳۶۹)، "اقتصاد بین الملل"، نشر نی، تهران.
- ۷ جانستون، جک و جان دیناردو، (۱۳۹۰)، "روش های اقتصاد سنجی"، مترجمان: علی اکبر خسروی نژاد و همکاران، انتشارات نور علم.
- ۸ حبیبی، نادر، (۱۳۷۵)، "فساد اداری (عوامل مؤثر و روش‌های مبارزه)", انتشارات وثوقی، اول.
- ۹ حسن پور، یوسف و سیف الله صادقی. (۱۳۸۴). «چارچوبی پیشنهادی جهت تقویت مبادلات تجاری ایران با کشورهای عضو سازمان کفرانس اسلامی»، پژوهشنامه بازارگانی، شماره ۲۵.
- ۱۰ حسینی نسب، ابراهیم و رضا غوچی. (۱۳۸۶). «تجارت خارجی و رشد بهره وری در صنایع کارخانه ای ایران»، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، شماره اول.
- ۱۱ دادگر، حسن و غلامعلی معصومی نیا، (۱۳۸۳)، "فساد مالی"، تهران، کانون اندیشه جوان.
- ۱۲ دادگر، حسن و غلامعلی معصومی نیا، (۱۳۸۳)، "فساد مالی"، تهران، کانون اندیشه جوان.
- ۱۳ دبلیو پا اتی افوسو-اما، و دیگران، (۱۳۸۴)، "چارچوب‌های مقابله با فساد(مالی)", ترجمه احمد رنجبر، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول.
- ۱۴ راستی محمد، "بررسی رابطه توسعه مالی و رشد اقتصادی در کشورهای عضو اوپک: آزمون فروض پاتریک"، بررسی‌های بازارگانی.
- ۱۵ راغفر، حسین، (۱۳۸۹)، "اقتصاد سیاسی فساد در ایران"، فصلنامه جامعه و اقتصاد-پاییز و زمستان.
- ۱۶ راوندی، مرتضی، (۱۳۵۹)، "تاریخ اجتماعی ایران"، ۴ جلدی، انتشارات امیر کبیر.

- ۱۷ ریبعی علی، (۱۳۸۳)، "زنده باد فساد؛ جامعه شناسی سیاسی فساد در دولت‌های جهان سوم"، تهران، سازمان چاپ و انتشارات، چاپ نخست.
- ۱۸ رحیمی بروجردی علیرضا، "بررسی مدل های کاربرد پیرامون رابطه میان رشد اقتصادی و آزادسازی تجاری"، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی.
- ۱۹ رهبر، فرهاد و دیگران، (۱۳۸۱)، "بازشناسی عارضه فساد مالی"، ج ۱، جهاد دانشگاهی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، تهران.
- ۲۰ رهبر، فرهاد و دیگران، (۱۳۸۱)، "بازشناسی عارضه فساد مالی"، ج ۱، جهاد دانشگاهی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، تهران.
- ۲۱ سالواتوره، دومینیک، (۱۳۷۶)، "تجارت-بین‌الملل"، ترجمه: حمیدرضا رباب، انتشارات نی، تهران.
- ۲۲ شریفزاده فتاح و قلی‌پور رحمت الله، «حکمرانی خوب و نقش دولت»، فرهنگ مدیریت، ش ۴.
- ۲۳ شیرین بخش، شمس الله و حسن خونساری، زهراء، (۱۳۸۴)، "کاربرد Eviews در اقتصاد سنجی"، تهران، پژوهشکده امور اقتصادی.
- ۲۴ طیبی، کمیل و همکاران، (۱۳۸۷)، "تحلیلی بر رشد اقتصادی در کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی (OIC) با تأکید بر تجارت و سرمایه"، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۳.
- ۲۵ عباس زادگان، سید محمدزاده، (۱۳۸۲)، "فساد اداری"، تهران، دفتر پژوهش های فرهنگی، چاپ اول.
- ۲۶ عصاری عباس، ناصری علیرضا، آقایی خوندابی مجید، "توسعه مالی و رشد اقتصادی : مقایسه کشورهای نفتی عضو اوپک و غیر نفتی در حال توسعه، با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته"، پژوهشنامه اقتصادی.
- ۲۷ فرهادی، علیرضا، (۱۳۸۴). «بررسی آثار تجارت خارجی بر رشد اقتصادی ایران»، مجله برنامه و بودجه، شماره ۸۴.
- ۲۸ کاتوزیان، همایون، "نظام پهلوی در ایران، در: نظامهای سلطانی هوشمنگ شهابی و خوان لینز"، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، شیرازه، ۱۳۸۰.
- ۲۹ کمیجانی، اکبر و سید حسین میر جلیلی، (۱۳۸۰). «ساز و کار استراتژیک تجارتی برای توسعه صادرات صنعتی ایران»، پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۱۵.
- ۳۰ گجراتی، دامودار، (۱۳۸۳)، "مبانی اقتصاد سنجی"، مترجم: حمید ابریشمی، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۳۱ گری کوب، (۱۳۹۲)، "مقدمه ای بر اقتصادسنجی (تحلیل سری زمانی و مدل های پانل دیتا)", مترجم: مجید مداد ویراستار: نادر مهرگان ویراستار: حمیدرضا حسن زاده توکلی، انتشارات دانشگاه سمنان.
- ۳۲ متولی، محمود (۱۳۸۲)، "توسعه اقتصادی رویکرد مبانی نظری، مفاهیم: نهادگرایی و روش شناسی" انتشارات سمت: تهران.
- ۳۳ مرادی، محمدعلی و مریم مهدی زاده، (۱۳۸۴). «تجارت خارجی و رشد اقتصادی در ایران»، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۳.
- ۳۴ مرادی، محمدعلی و مریم مهدی زاده، (۱۳۸۴). «تجارت خارجی و رشد اقتصادی در ایران»، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۳.

- ۳۵ موصومی، سید محمد، (۱۳۸۶)، «پیش گیری اجتماعی از فساد»، مجله حقوقی دادگستری، سال هفتاد و یکم.
- ۳۶ مومنی، فرشاد و مرضیه پاک نیت، (۱۳۸۹)، "علل و پیامدهای فساد"، فصلنامه جامعه و اقتصاد.
- ۳۷ میدری، احمد، «حکمرانی خوب: مروری بر پایان نامه دکترای اقتصاد»، بررسی‌های بازرگانی، ش. ۴.
- ۳۸ نورث، داگلاس (۱۹۹۰)؛ نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی؛ معینی، محمدرضا (۱۳۷۷)؛ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- منابع لاتین:

- 39 Anderson, E. (2005), "Openness and Inequility In Developing Countries: A Review Of Theory and Recent Evidence", World Development, 33.
- 40 Baltagi, B.H. (2005), Econometric Analysis of Panel Data, Third edition, McGraw-Hill.
- 41 Coase, Ronald(1998) The New Institutional Economics;The American Economic Review, Vol.88, No.2.
- 42 David, W. Pearce,(ed.), "Macmillan Dictionary of Modern Economics", third edition, 1986.
- 43 De Jong, E. and E. Udo (2005). "Is Corruption Detrimental to International Trade." Radboud University Nijmegen.
- 44 Edwards,S.(1989). "Openness Outward-Orientation, Trade Liberalization and Economic Performance in Developing Countries", NBER Working Paper.
- 45 El Khoury, A.C. and Savvides, A. (2006), "Openness in Services Trade and Economic Growth", Economic Letters, 92.
- 46 Jacob oser,"The evolution of economic thought",2nd edition,Harcourt,Brace&world Publisher,1970.
- 47 Lopez, E and G. Serrano.(2003)."Complementarity Between Human Capital and Trade in Regional Technological Progress", Regional Quantities Analysis Research Group, University of Barcelona.
- 48 Paul S.P. Cowpertwait, Andrew V. Metcalfe, "Introductory Time Series with R", Paperback – June 9, 2009.
- 49 Peter, Stefan, "Case Study of Corruption in the Transactions of the Private Sector", Global forum III on fighting Corruption and Safeguarding Integrity, Seoul, Paper No.
- 50 Romain W and Welch, K. H (2008), Trade Liberalization and Growth: New Evidence, World Bank Economic Review, 22.
- 51 Romer, P. (1990), Endogenous Technological Change, Journal of political Economy.

- 52 Secretary-General Kofi Annan, „Message to the Third Global Forum on Fighting Corruption and Safeguarding Integrity“, delivered by Dileep Nair (Under-Secretary-General for Internal Oversight Services), 29–31 May 2003 .
- 53 Soderbom. M and F. Teal. (2003)."Trade and Human Capital as Determinant of Growth", Department of Economics , University of Oxford.
- 54 Soderbom.M and Teal.F (2003)."Trade and Human Capital as determinant of Growth", department of economics, University of Oxford.
- 55 Teixeira A.C. and N.Fortuna.(2004)." Human Capital , Trade and Long-run Productivity. Testing the Technological absorption hypothesis for the Portuges economy (1960-2001)", CEMPRE, Faculdade de economia.